

današnjega imperialističnega sveta, bi nam bilo razumevanje poteka današnje imperialistične vojne, vseh njenih preokretov in sploh oblike njenega današnjega prestopa na svetovni teren nemogoče. Stališče Sovjetske Zveze v teku sedanje imperialistične vojne ima odločujoč vpliv na ves dosedanj razvoj konflikta.

Nadmoč socialističnega sveta nad imperialističnim, ki se je očitno pokazala v času te vojne, njegova vedno večja veljava, ki ga krepí še njegov rastoči vpliv na široke delavne množice vsega sveta, nista le sproti križala vojne načrte francosko-angleškega vojnega tabora in za njima stoječega ameriškega imperializma, marveč sta navdala s strahom tudi nasprotni vojni blok, ki je moral že pred izbruhom sedanje vojne priznati moč in nepremagljivost Sovjetske Zveze in temeljito revidirati svoje odnose do nje, česar na noben način ni storil samo zaradi nove konstelacije v kapitalističnem svetu v zadnjih mesecih pred izbruhom sedanje vojne. Izpolnitev sovjetske zahteve po povrnitvi Besarabije, ki ji je bila v dneh državljanske vojne leta 1918—22. odvzeta, ter vedno večji odpor širokih delovnih množic, ne le v vojskujočih se državah, ampak tudi v tako imenovanih nevtralnih, proti vojni in njenim posledicam, ki jih za ljudstvo ima (pomanjkanje, druginja, brezposelnost zaradi gospodarskega zastoja in gospodarskih motenj, ki jih povzroča), oboje je evropski revizionistični blok navdalo z velikim strahom za njegov nadaljnji politični obstoj in povzročilo, da je zanihala vsa njegova zunanje-politična zgradba.

(Konec sledi.)

Polemika

TRAGIKA DEMOKRATIČNE METAFIZIKE.

Andrej Beličan

V svojih „Sodobnih razmišljanjih“ sem v bistvu razčlenil zgodovinsko, družbeno vlogo liberalnodemokratične ideologije v mednarodnih odnosih. Če bi bil hotel napisati njen popoln „Življenjepis“, bi bil moral enako osvetliti tudi njeno realizacijo v medčloveških odnosih, to se pravi, razčleniti in oceniti bi bil moral — kapitalistični red. Te naloge si nisem bil zastavil. Kolikor bi s tem pridržkom lahko videli v „Razmišljanjih“ življenjepis liberalne demokracije, je njegova posebnost v tem, da je le bežno orisal njeno mladost in odraslo dobo, obširneje pa njeno starost. Nisem se ustavljal pri progresivni vlogi liberalne demokracije ob zarji meščanske družbe, v dobi, ko je naskakovala fevdalizem, ko je vodila človeštvo v meščansko družbo „svobode, enakosti in bratstva“, v kapitalizem, ki je tedaj predstavljal zgodovinski napredek. Poudaril sem njen „veliki, zgodovinsko progresivni pomen“ v tisti dobi, priznal kapitalizmu, da je „v izredni meri razvil proizvodilne sile in sprostil sile človeškega duha“. Hkrati pa sem opozoril na dejstvo, da je kapitalizem uvedel „nov sistem izkoriščanja in izkopal najgloblji socialni prepad vseh časov“ ter tako ustvaril novo družbeno silo, ki ji je njegova „svoboda“ pomenila sužnost, torej z njegovo „enakostjo in bratstvom“ vred — laž. Nova družbena sila je bila od svojega prvega nastopa predstavnica družbenega napredka in nato tudi hkrati nosilka višjega spoznanja družbene resničnosti, ki je osvetljevalo nadaljnji družbeni razvoj k novi družbeni preobrazbi preko meščanske demokracije kot politične nadstavbe nad kapitalistično družbo. V odrasli dobi kapitalizma sta si stala nasproti liberalnodemokratična ideologija kot steber nemotenega „razvoja“ meščanske družbe in ideologija nove družbene sile kot oporišče za resnični nadaljnji družbeni razvoj. S tega izhodišča sem nato obširneje kritično razčlenil vlogo liberalnodemokratične ideologije v njeni starostni dobi, v dobi zrelega kapitalizma, imperializma. Omejil sem se bil na vprašanje mednarodnega sožitja, ki danes tako imperativno terja od vsakogar, ki misli, odgovora, in si zastavil nalogo dokazati, da je tako vabljiva liberalnodemokratična teorija v praksi, v družbeni realnosti imperialističnega razdobja vseskozi odpovedala in da od nje ne mo-

remo pričakovati zadovoljivega odgovora na zastavljeno vprašanje. Mislil sem na tiste, dokaj številne intelektualce pri nas, ki zaradi svojega idejnega razvoja še ostajajo v bolj ali manj omejeni meri pod vplivom liberalnodemokratske ideologije, čeprav v njih naraščajo simpatije za novo družbeno silo, ljudi torej, ki še nezadostno občutijo nezdržljivost teženj te sile z liberalnodemokratsko miselnostjo. Pred njimi sem hotel razkriti njeno dvolično vlogo, ki jo je mogoče najpreprosteje izraziti takole: obljubljala je, da bo izvedla človeštvo iz imperializma, dejansko pa ga je zadrževala v njem. Tistim, ki še niso popolnoma spregledali, da je „zmaga“ wilsonizma v prvi svetovni vojni samo pokrila zmago ene skupine imperialističnih sil, „zaostalim ptičem wilsonizma“ sem skušal razjasniti, kako nujno je nastopila liberalna demokracija s to svojo „zmago“ v zatonu družbe, katere izraz je bila, svojo hitro pot navzdol, kako jo je nalomil kontrast med upi, ki jih je zbujala, in družbeno stvarnostjo, ki jo je zmogla oblikovati. V tej osvetlitvi se je morala pokazati očitna utopičnost — v meščanski družbi neuresničenih in neuresničljivih — idealov liberalne demokracije in hkrati njena otipljiva nesposobnost, da bi orientirala človeka v današnjem dogajanju, za katerega nima ustreznih meril. S svojo razčlenbo tega dogajanja sem skušal pokazati, da nam taka merila nudi le ideologija nove družbene sile, ki ni speta s prav nobeno doktrinarsko apriorno dogmo, sile, ki hoče in more slediti življenju, ga razumeti in spreminjati takšnega, kakršnega najde, ki se ne postavlja predenj s samovoljnim ukazom, da bodi tako ali tako, ampak odkriva njegove razvojne težnje in iz njih izvaja svojo zavestno dejavnost. Liberalnodemokratska ideologija pa nam nudi samo merila, ki so ustrezala nekdanjemu dogajanju v času, ko je ona bila izraz konkretnih potreb družbenega razvoja, ko je ona vodila človeštvo naprej, ko je predstavljala višjo družbeno resnico. Tisti čas pa je že davno minil, liberalna demokracija že dolgo predstavlja družbeno preteklost, stanje, ki se preživlja. Danes krošnjariji z njenimi merili kot z absolutnimi merili „za vse večne čase“, kot z metafizično, v človeka že vnaprej, a priori položeno „večno resnico“ — se pravi, biti tujec v današnjem svetu, ne živeti na realnih tleh, ampak na metafizičnem oblaku.

Z zadoščenjem lahko ugotovim, da je to moje oceno demokratske metafizike krepko podprl njen najbrž najdoslednejši predstavnik pri nas, da jo je kot živa priča nehote v polnem obsegu potrdil, čeprav je nastopil z namenom, da bi jo oslabil. Ta dobrodošli nasprotnik, Lojze Ude, mi je ponudil najlepšo priliko, da se razpravam z demokratsko metafiziko do konca. Napisal je k mojim „Razmišljanjem“ v „Sloveniji“, ki je bila z njimi res najbolj prizadeta, „Nekaj pripomb“, ki predstavljajo cel polemičen spis. V njem pa se z mojim, na realna dejstva oprtim dokazovanjem, da je liberalnodemokratska ideologija preživela idejni ostanek iz zaključujočega se razdobja družbenega razvoja in da ima na današnji stopnji tega razvoja utopističen in nazadnjaški značaj, sploh ne bavi, ga niti ne poskuša zavračati. Očitno je, da mu ne more do živega na ravnini družbene realnosti, na kateri je edinole mogoče oceniti katero koli družbeno ideologijo. A ta ravnina je metafiziku Udetu popolnoma tuja, njemu družbena realnost ne more prav nič povedati. Vse, kar meni, da mu je treba vedeti, vsebuje njegova metafizika. Kaj pa je sploh zanj družbena realnost? V njej ne vidi nobene zakonitosti, ampak le večno kaotično borbo med dobrim in zlim v človeku. Po njem je vse dobro zajeto v dogmi liberalne demokracije, izven njih in proti njim pa je vse zlo. Tako svetovno naziranje pač najbolje oznamenjemo kot liberalnodemokratsko metafiziko.

Če si jo v splošnem orisu ogledamo, nam bo zlahka razumljivo vse Udetovo ravnanje v polemiki z mojimi „Razmišljanji“. Zanj je liberalna demokracija nekaj absolutnega, skratka posoda vse večne „resnice, pravice in svobode“, najpopolnejši izraz dobrega v človeški naravi, edini ideal, h kateremu težijo vsa plemenita prizadevanja človeštva in ki bi ga mogla pač popolnoma doseči šele tedaj, ko bi bilo premagano vse zlo v človeški naravi, to je bržkone nikoli. Prepričan je, da ni mogoče pristopiti k „večni naravi“ z no-

benim drugačnim merilom in da ni mogoče izvesti iz nje nobenega popolnejšega ideala „resnice, pravice in svobode“. Ta ideal je pripravljen braniti prav do „zadnje srage krvi“, svojo življenjsko nalogo vidi v tem, da mu ostane kljub vsemu „do konca zvest“. Nič mu ne more biti moralno višje od tega ideala, ki je kratko in malo ideal vseh plemenitih ljudi v preteklosti, sedanjosti in prihodnosti; vsa razlika med posameznimi razdobji je menda v tem, da je krog teh ljudi včasih širši, včasih ožji in da je zato ideal včasih močnejši, včasih šibkejši. Kdor koli temu idealu tako ali drugače nasprotuje, je pač prenehal spoštovati „večne pravice“ človeške osebnosti ali naroda, je v Udetovih očeh moralno nagrizen, je zapadel zlemu v sebi, je notranje skrivenčen, ni več sposoben „pokončne, sebi zveste rasti“, je skratka odpadnik od človečanstva. Zato je Ude kot vernik svojega absolutnega, metafizičnega, večnostnega človečanskega ideala vselej prepričan, da je moralno vzvišen nad pristašem katerega koli drugega — recimo — tudi ideala. Poza take moralne vzvišenosti je zanj nujna in bistvena. Z malo prodornejšim pogledom lahko takoj opazimo, da je vsebina, da so dogme Udetovega svetovnega naziranja sicer liberalnodemokratične, da pa je njegova oblika v celoti posneta po nekem drugem zelo razširjenem metafizičnem verskodružbenem naziranju...

Dogme Udetove demokratične metafizike niso v bistvu nič drugega kakor odrevelni ideali narodne osvoboditve na liberalnodemokratični osnovi, v kakršni je bil Ude z velikansko večino svojih vrstnikov v mlajši in starejši slovenski inteligenci vred v wilsonističnem vzdušju konca prve svetovne vojne po malomeščansko uzrl rešitev vseh družbenih vprašanj za svoj narod. V tisto vzdušje je bil Ude že iz mladosti prinesel s seboj obliko svojega svetovnega naziranja, iz „duha časa“ pa mu je vzel novo vsebino. S tem je bil njegov svetovnonazorski razvoj dokončno zaključen. Poslej je trdovratno zavračal vsakršno korekturo na svojem svetovnem naziranju kot nekako „nezvestobo samemu sebi“. Njegova nacionalističnodemokratična metafizika mu je mogla zadostovati le, če je omejil svoje obzorje in področje dejavnosti zase in za vse „prave Slovence“ na en sam smoter, na idejo slovenske narodne svobode. In to je tudi storil. To omejenost nam še v svoji polemiki izraža kot dogmo: „Mali narod,“ pravi, „že s tem, da živi in hoče živeti... izpolnjuje dano mu nalogo in brani tisto človečansko idealistično načelo, brez katerega je dobra in pravična ureditev sveta popolnoma nemogoča“. Ta omejenost predstavlja posebnost Udetove demokratične metafizike nasproti ostalim njenim pojavnim oblikam, univerzalističnim, na primer socialnodemokratični, in Ude vidi v njej prednost, pričo za pravo „slovenskost“ svoje metafizike... Nobene druge družbene potrebe Ude kot pravi malomeščan ni nikoli niti približno tako občutil kakor potrebo po narodni svobodi. In ta omejenost obzorja mu je omogočala, da se je vedno bolj utrjeval v svoji metafiziki. Ali more imeti ideja narodne svobode višjo utemeljitev, kakor jo je najti v plemenitih nagnjenjih „večne človeške narave“ k „resnici, pravici in svobodi“? Ne — za Udetu, ki realnih družbenih vzrokov narodnoosvobodilnih gibanj ni videl in v svoji metafiziki vztrajno misli, da mu jih ni treba videti.

Izhodišče Udetove dejavnosti v preteklih dveh desetletjih je bilo spoznanje, da se je slovenska narodna svoboda v versajstvu hudo okrnila in izmaličila. (Mimogrede: Nikdar nisem ne mislil očitati ne očitati nikomur pri „Sloveniji“, da bi bil zagovarjal ali branil ta del versajstva!) Ude je posvetil vse svoje sile boju zoper okrnitve in omejevanje slovenske narodne svobode in je bil neomahljiv nasprotnik vseh, ki so jih kake koristi vodile k njenemu žrtvovanju. A vse to njegovo prizadevanje je ostajalo v okviru liberalnodemokratične ideologije; pred očmi mu je bila samo popolna izvedba liberalnodemokratičnih načel, ki „zajamčujejo“ narodno svobodo, kakor je mislil in kakor še misli. Ta njegova „neomahljiva“ misel nam priča, da so v njegovi glavi postale wilsonistične iluzije iz konca prve svetovne vojne dogme, s katerimi stopa pred svet in zahteva od njega, naj sledi svoji vesti in se jim ukloni. Realno vprašanje, kaj liberalnodemokratična

načela praktično, dejansko, realno zajamčujejo, ga — metafizika — ne briga. Zato ni sposoben videti, da v družbeni realnosti ne zajamčujejo prav ničesar, ker v imperialistični stvarnosti nimajo prav nobene moči. V tem je bistvo današnje tragike demokratične metafizike. Ude je slep za dejstvo, da imajo liberalnodemokratična načela samo še tolik pomen, kolikor lahko služijo za krinko določenemu imperializmu. Za ves svet ne bi priznal, da bi mogla družba, urejena po nekih drugih načelih, ki ne bi bila meščanskodemokratična, bolje — ali pravilno rečeno — šele resnično zajamčiti narodno svobodo, da, jo za večino človeštva sploh šele uresničiti. Zakaj ne? Ker bi s tem postal današnji Ude nezvest Udetu iz l. 1918., ker bi s tem postal — moralno manjvreden „kapitulant“ ali celo „snob“! Res Udetu iz l. 1918. ni mogoče toliko zameriti, da ni že tedaj videl komaj začetega prodora svetovnega imperialističnega reda in da je zato nasedel wilsonističnim iluzijam, kolikor lahko zamerimo današnjemu Udetu, da še danes tiči v iluzijah in „rešitvah“ iz l. 1918. in pričakuje njihovo ponovno vrnitev. V tem je njegova tragika, da je v svoji metafizični zaverovanosti v liberalnodemokratični ideal oslepel za družbeni razvoj svojega, današnjega časa. Ude priznava z ostalo meščansko metafiziko vred samo neki družbeni razvoj do meščanske družbe, do liberalne demokracije — tu pa se je zanj ta razvoj ustavil: poslej mu dovoljuje samo še gibanje v mejah te demokracije, dopušča samo pot meščanskodemokratičnih reform na kapitalističnih osnovah, to je ob ohranitvi imperializma. Ne zaveda se notranjih protislovij wilsonizma, ki je obljubljal človeštvu „nov svetovni red“, dejansko pa podaljšal imperialistični nered, ki je obljubljal svetovni mir, a dovedel do nove svetovne vojne. Svetovna gospodarska kriza l. 1929. do 1932., najhujša kriza v zgodovini kapitalizma, je šla mimo Udetu brez sledu — on le kar razmišlja, kako bi se dale „rešitve“ iz l. 1918. izboljšati in nato stabilizirati. Preteklo izkustvo ga ni poučilo, da bi take „rešitve“ bodisi izboljšane ali poslabšane, privedle zopet do nove krize in do novih trgovinskih, carinskih, diplomatskih in krvavih vojn med imperialističnimi bloki, ki vsiljujejo človeštvu kot poglavitni zakon njegovega družbenega življenja — zakon uničevanja... Spoprijeti se z osnovami tega stanja, se pravi, spoprijeti se tudi z liberalno demokracijo, ki ščiti njegove osnove. Metafizično slepi Ude ne vidi, da demokratičnoimperialistične „rešitve“ iz l. 1918. niso rešile vprašanj propadajoče meščanske družbe, ki zato stopajo danes v novi svetovni vojni s postotterjeno silo pred nas. Vse to je popolnoma izven Udetovega obzorja — vsa moja razčlemba zgodovinskega razvoja evropske in svetovne družbe, moja presoja današnjega preloma in perspektiv za prihodnost. Pred temi rečmi je Ude, navajen s svojstveno mu moralno vzvišenostjo nastopati proti vsem, ki so krnili slovensko narodno svobodo in teptali nad njo bdečo idejo demokracije, prišel v pravo zadrego: nikjer ni mogel zadeti ob kako nasprotno, protidemokratično metafiziko, ampak samo ob vprašanja realnega družbenega razvoja, ki sem jih bil v svojih „Razmišljanjih“ predložil ljudem dobre volje. Pokazalo se je, da doslednega metafizika Udetu nikakor ni mogoče prištevati k takim ljudem. Sedi na svojem metafizičnem oblaku, s katerega realni družbeni razvoj sploh ni viden, in se mu zdi vsakršno preskušanje liberalnodemokratične ideologije v družbeni realnosti nesmiselno ravnanje. Zanj je smiselno samo nasprotno, v pravem smislu besede aprioristično ravnanje: presojanje družbene realnosti z njegovim absolutnim večnostnim merilom in ugotavljanje, ali se njegovemu idealu približuje ali pa od njega oddaljuje.

Sedaj lahko popolnoma razumemo, zakaj ni niti poskusil dokazovati kako zgrešenost moje zgodovinske razčlembe in osvetlitve, na kateri sem bil zgradil svojo kritično oceno liberalne demokracije, zakaj se je v svoji polemiki ni niti dotaknil, zakaj ji ni postavil nasproti niti koščka drugačne razčlembe in osvetlitve. Saj me sploh ni mogel razumeti, kakor sam priznava: Čudi se „čudoviti vnemi“, s katero „prav ta čas tolčem po ‚wilsonizmu‘, ‚versajstvu‘ in ‚liberalnih‘ demokracijah“, in „ne razume“ te moje vneme in „absolutnosti [sic!], s katero obsojam“. Stal je tako rekoč pred neznanimi „novimi

vrati“ in ni stopil naprej, ampak se obrnil proč, češ: „Kaj naj me vse te nerazumljive brkljarije brigajo? Ni moja naloga in ni mi potrebno, da bi se v njih znašel. Moja naloga je dokazovati grozotno dejstvo, da nova družbena sila ne teži za uresničenjem liberalne demokracije.“ To je končno res edino dejstvo, ki ga je Ude glede nove družbene sile jasno spoznal — in to šele, kakor sam odkrito pove, po 23. avgustu 1939. l., ko je smrtno razžalila vso človečansko plemenitost, ki je po Udetu monopol liberalne demokracije, ko je naravnost dezertirala s fronte „borbe za resnico, pravico in svobodo“, ker noče obnavljati nepovratno minule wilsonovsko-versajske preteklosti, ker stoji na protiimperialističnem stališču in se bori za neimperialistično sožitje narodov!

Neimperialistično sožitje narodov? Udetova demokratična metafizika do take zamisli sploh ne sega, je ne priznava, ker je po njej imperializem nekako večno svojstvo človeštva, izvirajoče iz zlega v večni človeški naravi... Po njej imperialističnega reda ni mogoče odpraviti, ampak je mogoče samo posamezne imperializme „popravlјati“, brzdati ali plemeniti — seveda z liberalnodemokratičnim cepivom! Tudi tu naravnost bije v oči podobnost med Udetovim in pa že omenjenim verskometafizičnim naziranjem — prijem je isti, razlika je samo v cepivu...

Druga izhodišča za svojo polemiko Ude v svoji demokratični metafiziki ni mogel najti. Z njega se je torej odpravil v srdit naskok na novo družbeno silo, katere stališča in vloge nikakor ne mara pa tudi ne more razumeti. Iztresel je iz svoje metafizične vrečice cel kupček dogem in jih zmetal drugo za drugo v novo družbeno silo. Nekatere njegove važnejše teze bomo nekoliko preresetali zato, da tako rekoč ilustriramo to „zgodbo“ o tragiki njegove metafizike. (Konec sledi.)

Gospodarski pregled

PRIMER INDUSTRIJSKE KOMBINACIJE (VERTIKALNEGA KONCERNA) NA SLOVENSКИH TLEH.

(Odlomek iz gradiva za študijo o razvoju monopolističnega kapitalizma v Sloveniji)

A. Krajan

I.

Na krivulji razvoja kapitalizma je njen zadnji, najvišji odsek označen kot monopolistični kapitalizem ali imperializem. On združuje novo etapo gospodarskega razvoja s starim, podedovanim okvirom.

Koncentracija proizvodnje,¹ najznačilnejša lastnost kapitalističnega razvoja, dovede na določeni stopnji svoje rasti po nujnosti² in radi možnosti³ dogovora do monopola.⁴

Količinska rast obratov se sprevrže v njihovo kakovostno spremembo. Monopol je zaničanje konkurence liberalne faze, konkurenca pa je bila

¹ Po konkurenci diktirano dodajanje novo ustvarjenega kapitala staremu (akumulacija) in iz tega izvirajoče zbiranje proizvodjalnih sredstev in armad delavcev v rokah posameznikov (koncentracija) tvori v medsebojnem povratnem delovanju skupnost s centralizacijo („novo porazdeljevanje že ustvarjenih in delujočih kapitalov“ po zakonu premoči močnih, velikih obratov in propada slabših).

² Zaradi tekme za dvig dobička, ki ima stalno težnjo padanja in velikega rizika v primeru poraza.

³ „... ker je za nekaj tucatov gigantskih podjetij lahko, da se med seboj sporazumejo“ (V. I.).

⁴ Monopol, organiziran v obliki kartela, sindikata ali trusta poveže velika podjetja od rahlih vezi skupnega določanja cen in razdelitve trga pa preko skupne prodajne organizacije vse do skupne proizvodnje.